

DOI: 10.26565/2220-8089-2021-39-11  
УДК 327:316.3

**Баталов Олексій Анатолійович**  
доцент кафедри політології, к. філос. н.,  
Харківський національний  
університет імені В.Н. Каразіна,  
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,  
o.batalov@karazin.ua,  
<http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

## ВПЛИВ ДОВІРИ ТА НЕДОВІРИ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

*Досліджується вплив довіри та недовіри на міжнародні відносини. Показано різницю між такими феноменами, як «культура довіри», «культура недовіри» та «культура безвір'я». На підставі конкретних прикладів проаналізовано, яким чином формуються міжнародні довірчі відносини (особливу увагу приділено дотриманню державами писаних та неписаних «правил гри»), яким чином може відбуватись крах довіри і наростання недовіри, а також яким чином може відбуватись відновлення довіри в міжнародних відносинах (наведені два методи відновлення довіри: поступового взаємного зниження напруженості та цінних сигналів).*

*Завдяки теоретичним положенням концепції Ф. Фукуями показано взаємозв'язок між довірою та економічним розвитком (економічно розвинуті країни мають високий рівень довіри як всередині суспільства, так і на міжнародному рівні). Завдяки теорії П. Штомпка доведено, що по-справжньому сталі довірчі відносини можуть бути сформовані лише між демократичними, мирними, гармонійними та цілісними суспільствами.*

*Доведено, що довіра в міжнародних відносинах призводить до підвищення рівня безпеки, економічного і культурного розвитку, підвищення життєвого рівня населення та зменшення вірогідності збройних конфліктів. Зрештою довірчі відносини на міжнародному рівні формують сталий світоустрій. З'ясовується, що недовіра призводить до хаосу в міжнародних відносинах, зниження рівня безпеки, гонимві озброєнь, збройних конфліктів, а також до руйнування світоустрою.*

**Ключові слова:** міжнародні відносини, довіра, недовіра, міжнародні «правила гри», економічний і культурний розвиток, демократія, «спіраль довіри», «спіраль недовіри».

**Баталов Алексей Анатольевич**  
доцент кафедры политологии, к. филос. н.,  
Харьковский национальный  
университет имени В.Н. Каразина,  
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,  
o.batalov@karazin.ua,  
<http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

## ВЛИЯНИЕ ДОВЕРИЯ И НЕДОВЕРИЯ НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

*Исследуется влияние доверия и недоверия на международные отношения. Показано отличие между такими феноменами, как «культура доверия», «культура недоверия» и «культура безверия». При помощи конкретных примеров проанализировано, каким образом формируются международные доверительные отношения (особое внимание уделено соблюдению государствами писанных и неписанных «правил игры»), каким образом может происходить крах доверия и нарастание недоверия, а также каким образом может происходить восстановление доверия в международных отношениях (приведены два метода восстановления доверия: постепенного взаимного снижения напряженности и ценных сигналов).*

Благодаря теоретическим положениям концепции Ф. Фукуямы показана взаимосвязь между доверием и экономическим развитием (экономически развитые страны имеют высокий уровень доверия как внутри общества, так и на международном уровне). Благодаря теории П. Штомпка доказано, что по-настоящему устойчивые доверительные отношения могут быть сформированы только между демократическими, мирными, гармоничными и целостными обществами.

Доказано, что доверие в международных отношениях приводит к повышению уровня безопасности, экономического и культурного развития, повышению жизненного уровня населения и уменьшению вероятности вооруженных конфликтов. Также доверительные отношения на международном уровне формируют устойчивое мироустройство. Уточняется, что недоверие приводит к хаосу в международных отношениях, снижению уровня безопасности, гонке вооружений, вооруженных конфликтов, а также к разрушению мироустройства.

**Ключевые слова:** международные отношения, доверие, недоверие, международные «правила игры», экономическое и культурное развитие, демократия, «спираль доверия», «спираль недоверия».

**Oleksii Batalov**

Associate professor, PhD in Philosophy,  
V.N. Karazin Kharkiv National University,  
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,  
o.batalov@karazin.ua,  
<http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

## THE INFLUENCE OF TRUST AND MISTRUST ON INTERNATIONAL RELATIONS

*The influence of trust and mistrust on international relations is considered. The difference between such phenomena as «culture of trust», «culture of mistrust» and «culture of disbelief» is shown. Based on actual examples, it is analyzed how trust-based international relations are formed (special attention is given to whether the states follow written and unwritten “rules of the game”), how trust can be broken down and mistrust can grow, and how trust can be restored in international relations (two ways to restore trust are provided: gradual mutual tension reduction and valuable signals).*

*Based on the theoretical provisions of the concept of F. Fukuyama, the interrelation between trust and economic development is shown (economically developed countries have a high level of trust both within a society and at international level). Based on P. Sztompka’s theory, it has been proved that truly stable trust-based relations can be formed only between democratic, peaceful, harmonious, and holistic societies.*

*It has been proved that trust in international relations contributes to an increase in security, economic and cultural development, an increase in the living standards of the population, and reduces the likelihood of armed conflicts. In the aggregate, trust-based relations at the international level form a sustainable world order. It turns out that mistrust brings about chaos in international relations, diminution of the security, arms race, armed conflicts, and the destruction of the world order.*

**Keywords:** international relations, trust, mistrust, international «rules of the game», economic and cultural development, democracy, «spiral of trust», «spiral of mistrust».

**Актуальність** теми статті зумовлена зниженням довіри в сучасних міжнародних відносинах і зростанням недовіри. Так, тридцять років тому завершення «холодної війни» викликало зростання довіри один до одного в міжнародному співтоваристві, що досягло одного з, можливо, найбільших рівнів за всю історію людства. Відчуваючи безпеку та довіру, деякі країни (зокрема,

Південно-африканська Республіка та Україна) відмовились від ядерної зброї, подальший розвиток людства оцінювався загальнооптимістично (наприклад, виникли філософські концепції на зразок «кінця історії» Ф. Фукуяма). Відбулись активізація процесів глобалізації та розвитку міжнародних багатосторонніх інститутів (перш за все міжнародних організацій та

інтеграційних об'єднань), суттєве зростання життєвого рівня населення більшої частини країн світу. Однак, починаючи з 2003 р. (вторгнення США в Ірак), поступово почала посилюватись протилежна тенденція – посилення недовіри у міжнародних відносинах. Ключовими подіями, що у подальші роки посилили цю тенденцію, стали Російсько-грузинський збройний конфлікт 2008 р. та Збройний конфлікт на Сході України 2014 р. Сьогодні світ фактично є набагато більш розділеним, ніж 20 років тому. Відбуваються численні конфлікти, зокрема: економічні (наприклад, між США та Китаєм), воєнно-політичні (Донбас, Сирія, Лівія, Ірак, Афганістан, Ємен і т.д.), культурні (наприклад, між мігрантами та автохтонним населенням у країнах ЄС).

Дослідження впливу довіри та недовіри на міжнародні відносини у сучасній науковій літературі представлено доволі широко. Серед західних дослідників зазначеної проблематики необхідно назвати Е. Гіденса, Н. Лумана, П. Бурд'є, Д. Ларсона, А. Селігмена, Ч. Осгуда, Е. Кідда. Дуже важливими для цієї статті є теорія «культури довіри» П. Штомпки та дослідження зв'язку між ефективним розвитком та довірою Ф. Фукуями. Серед російських вчених можна виокремити О. Алексєнкову, О. Орехову, Р. Доброхотова та В. Лукіна, серед українських – О. Хижняк, Н. Перепелицю, О. Кожем'якіна та Т. Стеценко.

**Метою статті** є дослідження впливу довіри та недовіри на міжнародні відносини.

Довіра в міжнародних відносинах, що формується завдяки сталим домовленостям про «правила гри», є запорукою конструктивного співробітництва, знижує ризики та створює відчуття безпеки. Завдяки цьому ті ресурси, що у ситуації недовіри витрачались би на підвищення рівня безпеки, спрямовуються на стимулювання розвитку та підвищення життєвого рівня населення. Таким чином, довіра безпосередньо пов'язана з безпекою, розвитком та високими стандартами життя. Навпаки, недовіра у міжнародних відносинах руйнує міжнародне право, викликає гострі економічні конфлікти, змушує проводити політику «гонки озброєнь» і, зрештою, призводить до масштабних війн.

Яким чином виникають міжнародні довірчі відносини? Дослідник Д. Звягіна у статті, присвяченій аналізу довіри у міжнародних відносинах, посилається на виокремлення польським ученим

П. Штомпкою раціональної та емоційно-соціальної підстав для формування довіри (Звягіна 2016 : 172). Якщо перша підстава базується на аналізі поведінки іншого та передбаченню його дій, то друга – на апріорній довірі до того, хто вже користується повагою серед оточуючих. Друга підстава передбачає більш високий рівень довіри і є вісью для сталих довірчих міжнародних відносин між державами. Зрозуміло, що такий рівень довіри виникає не одразу, а тільки через певний проміжок часу. На першому етапі формування довірчих відносин важливим є дотримання державами «правил гри» – як писаних (наприклад, міждержавних договорів), так і неписаних (усних домовленостей між лідерами держав) (Larson 1997 : 708). Невиконання однією з держав узятих на себе зобов'язань має наслідком крах довіри і стрімке поширення недовіри (як приклад можна навести російсько-українські взаємини, починаючи з 2014 року). Довіра фактично є капіталом, що впливає на оцінку дій «інших» та наші подальші вчинки. Чим більшою є наша довіра до когось, тим більше ми є готовими ризикувати в процесі нашої взаємодії (Sztompka 1997).

П. Штомпка ввів у науковий вжиток такі терміни, як «культура довіри», «культура недовіри» та «культура безвір'я» (Штомпка 2012). І культура довіри, і культура недовіри є певними сталими станами, тоді як культура безвір'я – це певний нетривалий стан, з якого переходять або до культури довіри, або до культури недовіри. Культура недовіри за певних умов може еволюціонувати у культуру довіри і навпаки.

Культуру довіри формують такі чинники, як нормативний порядок, права і обов'язки громадян, підзвітність влади, невідворотність покарання, захист кожного громадянина і т.д. Культуру недовіри формують такі чинники, як нормативний хаос, безправність громадян, всюдозволеність можновладців, слабкість соціального порядку і т.д. Якщо говорити про Україну, то зрозуміло, що саме культура недовіри є логічним поясненням її стану. Відсутність культури довіри викликає у людей такі захисні реакції, як корупція, надмірне посилення пильності, геттизація, патерналізація і т.д. Звісно, що за таких умов будь-який розвиток сповільнюється, оскільки значні ресурси будуть витрачатись на підтримання власної безпеки.

Яким чином відбувається крах довіри і постання недовіри в міжнародних

відносинах? Це відбувається перш за все внаслідок невиконання взятих на себе міжнародних зобов'язань, що формує так звану «спіраль недовіри», яка руйнує можливість для будь-якого позитивного діалогу. Дослідники виокремлюють дві основні моделі втрати довіри: на підставі презумпції невинуватості та на підставі презумпції винуватості. Перша модель має місце у відносинах між державами, що вже мають напрацьовані сталі довірчі відносини, друга – між країнами, що не довіряють одна одній. Прикладом першої моделі можуть бути взаємини між США та ЄС (останню зі спроб відновити сталу довіру у виконанні адміністрації Д. Байдена ми можемо спостерігати прямо зараз), спроби американської та європейської дипломатії домовитись із РФ і т.п. Друга модель поширена серед країн – порушників міжнародних «правил гри» (Північна Корея, Іран, РФ тощо). Використання цієї моделі, з одного боку, начебто надає переваги, оскільки дозволяє знизити ризики, а з іншого – вона може легко призводити до прямих воєнних зіткнень (оскільки сторони конфлікту не довіряють одна одній, то будь-яка конфліктна ситуація буде підштовхувати їх до використання насилля як засобу розв'язання проблеми).

Яким чином може відбуватись відновлення довіри в міжнародних відносинах? Дослідники виокремлюють два методи: поступового взаємного зниження напруженості Ч. Осгуда (Osgood 1962) та цінних сигналів Е. Кідда (Kydd 2005). За умови високого рівня недовіри між країнами менш ризиковим є перший. Метод Ч. Осгуда передбачає, що одна зі сторін першою робить крок для налагодження взаємин, зберігаючи при цьому базовий рівень власної безпеки (знамените «довіряй, але перевіряй» Р. Рейгана на зустрічі з М. Горбачовим з метою налагодження плідної комунікації між США та СРСР). Якщо на цей крок буде відповідна реакція з боку іншого, тоді робляться ще декілька кроків назустріч один одному, що у подальшому формує «спіраль довіри». Метод Е. Кідда передбачає більш ризиковані дії від сторони, що ініціює перемовини – щоб її добра воля була помічена, вона має підкріпити її чимось справді важливим для іншої сторони, наприклад, якоюсь поступкою або допомогою (наприклад, підтримка Туреччиною зусиль Азербайджану щодо відновлення власної територіальної цілісності в регіоні Карабаху).

Актуальні результати аналізу впливу довіри та недовіри на міжнародні відносини дає використання теоретичних положень концепцій П. Штомпки та Ф. Фукуями.

Так, Ф. Фукуяма пов'язав довіру з економічним розвитком (Фукуяма 2004). Такі економічно розвинуті країни, як США, Японія, Південна Корея та Німеччина, мають також і високий рівень довіри як всередині суспільств, так і на міжнародному рівні (Перепелиця 2019). Економічну відсталість країн Латинської Америки, Африки та пострадянського простору Ф. Фукуяма пояснив нестачею в їхніх суспільствах довіри. Це дуже цікава й актуальна для сучасної України думка. Звісно, час, що пройшов з моменту публікації робіт дослідника, вніс певні корективи. Так, стосовно Китаю Фукуяма зробив очевидну помилку, не підрахувавши потенціал зростання довіри китайців один до одного та до власної держави, що й вплинуло на подальший економічний розвиток «Піднебесної». Подібна ситуація спостерігається з Туреччиною.

П. Штомпка висловив думку, що по-справжньому сталі довірчі відносини можуть бути сформовані лише між суспільствами мирними, гармонійними та цілісними (Доверие и недоверие 2013), тобто – перш за все демократичними. Якщо демократичні режими стимулюють поширення довіри (як всередині суспільств, так і на міжнародному рівні), то недемократичні – недовіри (Плотников, Бахарева 2013). Цю думку, з певними зауваженнями (наприклад, коли недемократичні держави об'єднують зусилля зі стратегічною метою підвищення власної безпеки), можна підкріпити численними прикладами. Приміром, можна пригадати, чим закінчились спроби тоталітарних СРСР та Третього Рейху «поділити» Європу. Демократичні США та Велика Британія, незважаючи на певні розбіжності в інтересах, демонструють багатодесятилітній досвід співпраці. Демократичні інститути дозволяють вирішувати проблемні питання всередині ЄС (зокрема, «Brexit», проблему надмірної еміграції тощо). Спроби країн Європи та США встановити передбачувані відносини з РФ, Північною Кореєю та Іраном зазнають численних труднощів. Між недемократичними державами на практиці мають місце переважно тимчасові союзи. Так, РФ, Іран, Саудівська Аравія та Туреччина то співпрацюють у сирійському і лівійському питаннях, то переходять до

конфронтації, у т.ч. воєнної (звісно, без прямого оголошення війни).

В якості **висновку** можна зазначити таке. Довіра в міжнародних відносинах сприяє підвищенню рівня безпеки (внаслідок чого держави отримують можливість проводити політику роззброєння), економічного і культурного розвитку, підвищення життєвого рівня населення та зменшення вірогідності збройних конфліктів. Найбільш вдалі приклади сталих довірчих взаємин між державами стосуються демократій. Зрештою довірчі відносини на міжнародному рівні формують сталий світоустрій (багатополярний Вестфальський, двополярний Ялтинсько-Потсдамський або однополярний по завершенню «холодної війни»), заснований на передбачуваних та обов'язкових для виконання всіма «правилах гри». Недовіра призводить до протилежних наслідків – хаосу в міжнародних відносинах, зниженню рівня безпеки, гонитві озброєнь, збройних конфліктів. Зрештою недовіра призводить до руйнування світоустрою (як вже були зруйновані Вестфальський та Ялтинсько-Потсдамський світоустрої і на наших очах відбувається руйнування однополярного «Рах Americana»).

#### ЛІТЕРАТУРА

- Звягина Д.А. 2016. "Pacta sunt servanda или О доверии в международных отношениях", *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология* 3 (35): 171-177. URL: [http://journals.tsu.ru/uploads/import/1473/files/3\(35\)\\_171.pdf](http://journals.tsu.ru/uploads/import/1473/files/3(35)_171.pdf).
- Larson, D. 1997. "Trust and Missed Opportunities in International Relations", *Political Psychology* 18 (3): 701-734.
- Sztompka, P. 1997. "Trust, distrust and the paradox of democracy", *WZB Discussion Paper*: 1-27. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50255/1/239015150.pdf>.
- Штомпка, П. 2012. *Доверие – основа общества*. М.: Логос.
- Osgood, Ch.E. 1962. *An Alternative To War Or Surrender*. Chicago, Illinois: University of Illinois Press.
- Kydd, A.H. 2005. *Trust and Mistrust in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Фукуяма, Ф. 2004. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию*. М.: АСТ. URL: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/fukuyama-doverie-a.htm>.

Перепелиця, Н.О. 2019. "Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуяма", *Політикус*. Вип. 2. URL: [http://politicus.od.ua/2\\_2019/2.pdf](http://politicus.od.ua/2_2019/2.pdf).

*Доверие и недоверие в условиях развития гражданского общества* / отв. ред. А.Б. Купрейченко, И.В. Мерсиянова. 2013. М.: Издательский дом НИУ ВШЭ.

Плотников, В.А., Бахарева, Н.В. 2013. "Феномены доверия и недоверия в международных отношениях", *Управленческое консультирование* 5(23): 121-126.

#### REFERENCES

- Zvyagina, D.A. 2016. "Pacta sunt servanda ili O doverii v mezhdunarodnyh otnosheniyah (Pacta sunt servanda or Trust in International Relations)", *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Sociologiya. Politologiya* 3(35): 171-177. URL: [http://journals.tsu.ru/uploads/import/1473/files/3\(35\)\\_171.pdf](http://journals.tsu.ru/uploads/import/1473/files/3(35)_171.pdf) (in Russian).
- Larson, D. 1997. "Trust and Missed Opportunities in International Relations", *Political Psychology*. 18 (3): 701-734.
- Sztompka, P. 1997. "Trust, distrust and the paradox of democracy", *WZB Discussion Paper*: 1-27. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50255/1/239015150.pdf>.
- Shtompka, P. 2012. *Doverie – osnova obshchestva (Trust is the foundation of society)*. М.: Logos. (in Russian).
- Osgood, Ch.E. 1962. *An Alternative To War Or Surrender*. Chicago, Illinois: University of Illinois Press.
- Kydd, A.H. 2005. *Trust and Mistrust in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Fukuyama, F. 2004. *Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k процветанию (Trust: Social Virtues and the Path to Prosperity)*. М.: AST (in Russian).
- Perpelicya N.O. 2019. "Dovira yak chinnik politichnogo rozvitku: poglyad Frensisia Fukuyami (Trust as an official of political development: a look of Francis Fukuyami)", *Politikus*. Vipusk 2. URL: [http://politicus.od.ua/2\\_2019/2.pdf](http://politicus.od.ua/2_2019/2.pdf) (in Ukrainian).
- Доверие и недоверие в условиях развития гражданского общества (Trust and distrust in the context of the development of civil society)* / отв. ред. А.Б. Купрейченко, И.В. Мерсиянова. 2013. М.: Izdatel'skij dom NIU VShE (in Russian).
- Plotnikov, V.A., Bahareva, N.V. 2013. "Fenomeny doveriya i nedoveriya v mezhdunarodnyh otnosheniyah (Phenomena of Trust and Mistrust in International Relations)", *Upravlencheskoe konsul'tirovanie* 5 (23): 121-126 (in Russian).